

Л.П. ПАРХЕТА

Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини, м. Умань

ІСТОРИОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ключові слова: педагогічна спадщина В.Сухомлинського, гуманізація навчально-виховного процесу, особистісно орієнтоване виховання, педагогічні ідеї.

Педагогічна система Василя Сухомлинського створювалася протягом 50-60-х років ХХ століття у Павлівській середній школі. Шлях становлення його поглядів був складним і тернистим.

За періодизацією академіка О. Сухомлинської, спадщина Василя Олександровича належить до VI періоду розвитку педагогічної думки в Україні, який обіймає 1920-1991 роки панування формаційно-партійного дискурсу та радянської ідеології. Цей період поділяється на чотири етапи, які були складними, суперечливими і різноманітними. Ми приділяємо увагу III етапу 1958-1985 років радянського періоду розвитку педагогічної науки, що пов'язаного із “Законом про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР”, що вийшов у 1958 році [1, с.62].

Найвизначнішою постаттю в педагогіці цього етапу став В. Сухомлинський. Його становлення як педагога і вченого відбувалося в умовах радянського ладу, але своєю діяльністю він виступив проти авторитарно-догматичного змісту виховання і відірваного від життя змісту освіти. У своїй педагогіці, у сфері духовних пріоритетів Василь Сухомлинський відійшов від пануючих догм, звернувся до надбань світової педагогічної думки, створив гуманістичну особистісно зорієнтовану систему, засновану на загальнолюдських цінностях, принципах гуманізму, народності, яка мала випереджувальний характер щодо суспільного розвитку.

Мета статті передбачає – огляд та аналіз історико-педагогічних та методичних праць, присвячених спадщині В.Сухомлинського.

Перші праці про В. Сухомлинського, як правило, мали характер рецензій на його статті й книги. Причому увагу привертала найрізноманітніші його праці: “Інтерес до навчання – важливий стимул навчальної діяльності учнів” (1952), “Виховання колективізму у школярів” (1956), “Виховання комуністичного ставлення до праці” (1959), “Виховання радянського патріотизму у школярів” (1960), “Невідкладні проблеми теорії і практики виховання” (1961), “Виховання особистості в радянській школі” (1965), “Павлівська середня школа” (1969), “Серце віддаю дітям” (1969) та інші.

Якщо проаналізувати ці перші відгуки про В. Сухомлинського, то слід визнати, що вони мали в основному позитивний характер. Зазначимо, що хоча кожен із авторів, що писали про педагога, зупинявся в основному на конкретній праці, все ж чимало важливих для системи В. Сухомлинського позицій було відзначено. Характерним для цих праць було те, що в них мова йшла не про взаємозв'язки, не про систему, а саме про окремі позиції системи В.Сухомлинського.

До початку 70-х років належать перші спроби проаналізувати не окремі положення, висунуті В. Сухомлинським, а його погляди на навчання та виховання дітей і

визначити закономірності, характерні для його педагогіки. Такий характер мали статті й книги Г. Аржаної, А. Борисовського, Г. Волкова, К. Григор'єва, С. Соловейчика.

Автори цих праць позитивно оцінювали педагогічну діяльність В. Сухомлинського, що ґрунтувалася на гуманістичних принципах. У своїх публікаціях автори зазначали, що заслугою В. Сухомлинського є комплексний підхід до проблем виховання й освіти. Щоб дитина була щасливою, на думку педагога, необхідно впливати на її особистість, всебічно, органічно поєднувати розумове, фізичне, трудове, моральне, естетичне виховання.

За В. Сухомлинським, у добрій, чуйній дитині, здатній бути чутливою до слова, до вчинку, можна виховати й справжню пристрасть до знань, і любов до праці, і високі громадянські почуття, і захоплення прекрасним. Саме тому, зазначають дослідники, В. Сухомлинський, навчаючи дітей, одночасно виховував і розвивав їх. Цим же пояснюється увага Василя Олександровича до дитячої творчості, прагнення проводити навчання на інтелектуальному фоні, розвивати захоплення дітей якимось предметом, пропагувати книгу і, нарешті, його інтерес до проблемного навчання, до розвитку мислення учнів.

В. Сухомлинський виняткового значення надавав виховній силі слова. Тому він широко використовує в роботі з дітьми бесіди про книги, диспути, літературно-творчі вечори, дитячі твори – всі різноманітні форми, здатні виховати такі почуття, як гуманізм, громадянськість, благородство, уміння керувати собою.

Праці про В. Сухомлинського початку 70-х років надзвичайно різноманітні. Чимало дослідників (Л. Дворникова, М. Любицина, Г. Цурикова, І. Кузьмичов), знайомлячи читачів із проблемами розумового, фізичного, трудового, естетичного і морального виховання в педагогічній спадщині Василя Олександровича, однак, зосередили свою увагу в основному лише на вихованні моралі. Разом з тим, в цей час окреслились перспективи для дослідження найрізноманітніших проблем, що стосуються питань теорії й практики навчання й виховання в школі В. Сухомлинського: сім'я і школа, статеве виховання, особистість учителя, методи виховання й навчання, освіта й розвиток дитини та інші.

Чимало досліджень по вивченню педагогічної системи В. Сухомлинського з'явилося у другій половині 70-х років. Причому, якщо на початку 70-х років було осмислення педагогічної системи в цілому, то у другій половині 70-х років почали досліджувати різноманітні аспекти педагогічної системи павлівського учителя, які мали принципове значення для сучасної школи.

Велику роль в цьому плані відіграла стаття Ю. Азарова, опублікована в журналі "Комуніст" (1976, № 8) та відгуки на неї. Дослідник назвав В. Сухомлинського продовжувачем педагогічних поглядів А. Макаренка на новому історичному етапі, відхиливши тим самим існуючу в 60-і роки і навіть на початку 70-х років проблему протиставлення двох видатних педагогів.

Саме тоді вперше було поставлено питання про необхідність дослідження теоретичного й практичного значення спадщини В. Сухомлинського у світлі актуальних завдань шкільної освіти.

Передумовами для цього були, по-перше, органічне поєднання теорії й практики в діяльності В. Сухомлинського, коли всі теоретичні концепції підтверджувались конкретними досягненнями практичної діяльності павлівської школи; по-друге, зростав інтерес читачів, науковців, учителів до літературної спадщини павлівського учителя.

У кінці 70-х років з'являються перші дисертаційні роботи про В. Сухомлинського. З науковим аналізом педагогічної системи В. Сухомлинського виступили в сво-

їх дисертаційних дослідженнях В. Лоскутов (1976), Т. Будняк (1977), К. Кривошеєнко (1978). Предметом їх дослідження були проблеми ідейно-морального (В. Лоскутов) і розумового (К. Кривошеєнко) виховання школярів; естетичного виховання молодших школярів (Т. Будняк) у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Серед наукових праць 80-х років, присвячених вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського, чільне місце посідають матеріали науково-практичної конференції, що відбулася 25-27 вересня 1978 року в с. Павлиш Кіровоградської області. Зі ста п'ятдесяти доповідей, представлених на конференцію, майже всі належать науковим працівникам, що вивчали окремі аспекти педагогіки В. Сухомлинського.

У публікаціях цього періоду ми не знаходимо таких, що спеціально присвячені проблемам використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського для вивчення літератури. Хоча окремі праці педагога науковці рекомендують словесникам, зокрема, такі рекомендації знаходимо в підручнику "Методика преподавания литературы" за редакцією З. Рез, а також у працях Н. Бодрової, Р. Брандесова, М. Кудряшова, І. Павлова, Н. Светловської. У цей же період словесники починають творчо використовувати досвід В. Сухомлинського зі складання та написання казок [2]. Проблема вивчення української літератури присвячені статті В. Святюця [3]. Автор звертає увагу на специфіку уроків літератури у Павлиській школі, зокрема, виокремлює такі важливі методичні проблеми, як вивчення біографії письменника, аналіз літературних творів, рецензування відповідей учнів, проблема активності учнів на уроці, реалізація виховної мети уроку літератури.

У науковому доробку М. Стельмаховича є праці, присвячені осмисленню й впровадженню у практику педагогічного досвіду В. Сухомлинського. У статті "В. Сухомлинський про розвиток зв'язного мовлення учнів", яка була опублікована в журналі "Українська мова і література школі" у 1985 році, М. Стельмахович аналізує систему роботи павлиського педагога з розвитку усного й писемного мовлення. В. Сухомлинський не тільки закликав учителів виховувати у дітей високу культуру слова, а й дає науково обґрунтовані поради, як це робити. Його рекомендації з методики розвитку мовлення мають велике теоретичне і практичне значення. Глибоке вивчення їх впровадження в шкільну практику особливо актуальні [4].

У посібнику "Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах" учений звертається до досвіду В. Сухомлинського з написання різних письмових робіт [5].

Особливо детально розробляв Василь Олександрович проблеми навчання письмових творів та роботи з книгою, які, за його переконанням, мають загальнопедагогічне значення.

Саме в розв'язанні цих проблем особливо яскраво проявляється діяльність В. Сухомлинського як методиста-теоретика, що є одночасно і учителем-практиком, і педагогом, який розв'язував ту чи іншу проблему з урахуванням її місця не лише в межах якоїсь дисципліни, зокрема літератури, але й виходячи із спільних завдань навчання й виховання в школі.

У 90-ті роки, коли почалася активна розбудова національної школи, педагоги відчували гостру потребу в інноваційних технологіях навчання. Щоб підняти освіту на якісно новий щабель розвитку, дослідники повертаються до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського і знаходять раціональні зерна, які необхідні для організації навчально-виховного процесу в оновлюваній школі. Вражає діапазон ідей мудрого педагога, що стали джерельною базою для багатьох дисертаційних досліджень: "Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В.О. Сухомлинського" (Петрук Л. П., 1994), "Проблема педагогічної майстерності вчителя у творчій спад-

щині В.О. Сухомлинського” (Луцюк А. М., 1996), “Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського” (Кіндрат В. К., 1998), “Виховання моральних цінностей молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського” (Семез А. Л., 1998), “Лінгводидактична спадщина В.О. Сухомлинського” (Мамчур Л. І., 1998). У дисертації “Лінгводидактична спадщина В.О. Сухомлинського” автор аналізує актуальні проблеми навчання рідної мови, що стосувалися: основних питань методики української мови, навчання граматики й орфографії, методики розвитку мовлення учнів, змісту і технології уроків мислення серед природи, єдиного мовного режиму в школі. Л.І. Мамчур з’ясовує вихідні позиції ефективного навчання української мови в школі. Досліджуючи методику В. Сухомлинського, автор підкреслює особливу конструктивність і високу результативність уроків педагога. Чільне місце в лінгводидактичній спадщині В. Сухомлинського посідає урок як основна форма організації навчально-виховної роботи в школі. У дисертаційному дослідженні показано, що в методиці української мови В. Сухомлинський вперше запровадив “уроки мислення серед природи”[6].

Дисертаційне дослідження Г.М. Ткаченко “Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В.О. Сухомлинського” (1999) окреслює окремі аспекти словесної творчості учнів. Автор доводить, що В. Сухомлинський розглядав проблему виховання школярів засобами слова крізь призму педагогічного, психологічного, соціального та філософського аспектів. Дослідниця показала генезу проблеми виховання засобами слова в історико-педагогічному процесі, з’ясувала погляди В. Сухомлинського на роль слова у вихованні учнів, проаналізувала форми, методи та засоби виховання словом у Павлівській середній школі. Велику увагу приділила таким формам роботи, як подорожі до джерел думки і слова, складання казок, виразне читання[7].

У 90-і роки ХХ ст. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини створено науково-дослідну лабораторію “В.О. Сухомлинський і школа ХХІ ст.” (керівник В.Г. Кузь), яка є членом Української асоціації імені Василя Сухомлинського і в якій аспіранти, студенти, вчителі вивчають праці В.О. Сухомлинського, досліджують і адаптують ідеї Педагога до умов нової школи та пропагують їх серед студентства і учителів.

Дослідження Г.Л. Бондаренка “Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського” (1999) [8] показало, що творчість В.О. Сухомлинський розуміє не лише як відкриття і створення нового у зовнішньому світі, а й виявлення нового у своєму ціннісному ставленні до дійсності.

Дослідником проводиться змістовний аналіз поняття “творчість”, визначається сутність творчої діяльності; він намагається визначити стадії творчого процесу, закономірності, вікові періоди, якості творчої особистості та оптимальні умови їх виховання та самовиховання у психолого-педагогічній науці і в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського зокрема.

У дисертації Л.В. Ткачук “Педагогічне забезпечення успіху в навчанні молодших школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського” (2001) [9] досліджується феномен “педагогіки успіху” В.О. Сухомлинського. У павлівського Учителя немає праці, спеціально присвяченої проблемі успіху, проте ідея “радість успіху в навчанні, в житті” червоною ниткою проходить через всю його творчість.

Уперше досліджено філософію дитинства, яка є основою великого експерименту, що В. Сухомлинський проводив усе життя. Здійснила це дослідження Т.Д. Кочубей [10], яка виявила, зокрема, що В.О. Сухомлинський у своїй педагогічній творчості виходив з ідей філософії любові, мудрості, поваги до дитини, творив мікрокосмос ди-

тячої душі, переливаючи в неї мудрі думки, світлі почуття, добру волю, плекав сад істинної духовності й високої краси етики, думки й слова.

І.А. Суржикова (“Педагогічні ідеї В. Сухомлинського і С. Френе (порівняльний аналіз)”) (2003) [11], компаративно вивчаючи педагогічні ідеї Василя Сухомлинського і Селестена Френе, визначила спільність їх педагогічних ідей та підходів до питань навчання й виховання. Освітні ідеї великих учених адаптуються в новій українській школі.

Про незаперечність актуальності досвіду, педагогічного таланту і мудрості Василя Олександровича свідчать Всеукраїнські читання, які упродовж багатьох років проводяться у різних вищих навчальних закладах.

Ці заходи ініціюються Українською асоціацією Василя Сухомлинського, яка була заснована в листопаді 1990 року як добровільна громадська організація, що покликана досліджувати й поширювати, впроваджувати в життя творчу спадщину вченого. Українська асоціація Василя Сухомлинського плідно співпрацює з Міжнародним товариством послідовників В. Сухомлинського, яке розглядає його гуманістичну педагогіку в загальноєвропейському контексті.

З кожним роком у сухомлиністику приходять нові імена, ті, хто виріс як людина і науковець, завдячуючи Василю Олександровичу, і ті, хто лише починає це робити. Як відомо, 2004 рік в Україні ознаменувався роком видатного українського педагога-просвітителя В.О. Сухомлинського. У вересні 2004 року на базі Миколаївського державного університету, який носить знаменне ім'я цього видатного сподвижника духу людського, відбулися XI Всеукраїнські педагогічні читання. В університеті працює “Асоціація В.О. Сухомлинського”, яка поєднує найбільш активних послідовників видатного педагога. Проводяться науково-практичні конференції студентів, викладачів і громадськості міста Миколаєва й області по вивченню спадщини Сухомлинського. У вересні 2004 року в МДУ було відкрито науково-методичний центр, провідною ідеєю якого є вивчення й популяризація спадщини українського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського. У 2008 році уся прогресивна громада учених-педагогів святкували 90-річчя від дня народження Учителя.

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського надзвичайно актуальна далеко за межами нашої країни. У 1998 році в Оренбурзі створена Уральська Асоціація Василя Сухомлинського, яку очолює випускниця Павлівської середньої школи, учениця великого педагога, а нині доктор педагогічних наук, професор В.Г. Риндак [12]. Члени цієї асоціації досліджують, популяризують та впроваджують у життя ідеї та педагогічний досвід В. Сухомлинського. Асоціація виступає організатором проведення конференцій, семінарів, педагогічних читань, присвячених творчості В. Сухомлинського, педагогічних конкурсів, особливо серед майбутніх учителів.

Деякі аспекти педагогічної теорії і практики Василя Олександровича отримали поширення в Німеччині (в рамках діяльності Міжнародного товариства послідовників В.О. Сухомлинського, створеного в 1998 р.), Австралії, Греції, Польщі, США. Вчені цих країн перекладають твори В. Сухомлинського, вивчають історико-культурне, антропологічне й соціальне значення ідей педагога про виховання, досвід ставлення до дитини; аналізують і розвивають ідеї В. Сухомлинського про трудове виховання (Греція), про нероздільність прав і обов'язків у вихованні (Австралія). В університетах Німеччини проводяться спеціальні семінари, читаються курси, присвячені творчості українського педагога [13]. Широко використовується спадщина педагога в Китаї, де в 1998 році створено Всекитайську Асоціацію імені В.О. Сухомлинського (очолює Ван Ігао), перекладено китайською мовою і видано практично всі праці українського педагога. КНР – це єдина країна, де в 2001 році перевидано 5-томне видання творів

В. Сухомлинського. Китайські дослідники неодноразово відвідували Павлиську середню школу, брали участь у семінарах та конференціях. У 2004 році на базі школи Хуаши відбувалася Міжнародна конференція “Розвиток педагогічних ідей В.О. Сухомлинського і реформа загальноосвітньої школи в КНР”, яка зібрала вчителів та науковців з усіх куточків Китаю, представників Росії та України. У 2005 році досвід КНР узагальнено в захищеній Ли Цзихуа кандидатській дисертації “Творче використання спадщини В.О. Сухомлинського в КНР” [14].

Отже, вивчення спадщини Василя Олександровича дає можливість дослідникам переконатися у прогностичності думок педагога, зміцнює переконання, що майбутнє суспільства лише за гуманною особистісно зорієнтованою школою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусов В. Л. Сочинение-сказка в V классе // Русский язык в школе. – 1975. – № 1. – С. 28-31.
2. Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 18 с.
3. Кочубей Т. Д. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Дис. ... канд. пед. наук. – Умань, 2001. – 216 с.
4. Ли Цзихуа. Творче використання спадщини В.О. Сухомлинського в КНР: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2005. – 19 с.
5. Мамчур Л. І. Лінгводидактична спадщина В.О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1998. – 18 с.
6. Рындак В. Г. Уроки Сухомлинского. – М.: Педагогический вестник, 2003. – 337 с.
7. Святовец В. Ф. Про уроки літератури в Павлиській школі // Українська мова і література в школі. – 1978. – № 9. – С. 61-67.
8. Стельмахович М. Г. В.О. Сухомлинський про розвиток зв'язного мовлення учнів // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 7. – С. 46-55.
9. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4–8 класах. – К.: Радянська школа, 1981. – 136 с.
10. Суржикова І. А. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського і С. Френе (порівняльний аналіз): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2003. – 19 с.
11. Сухомлинська О. В. Василь Сухомлинський в зарубіжжі // Початкова школа. – 1998. – № 9. – С. 5-10.
12. Сухомлинська О. В. Историко-педагогичний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
13. Ткаченко Г. М. Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В.О. Сухомлинського: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 198 с.
14. Ткачук Л. В. Педагогічне забезпечення успіху у навчанні молодших школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2001. – 19 с.

Л. П. Пархета

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, г. Умань

ИСТОРИОГРАФИЯ ИЗУЧЕНИЯ НАСЛЕДИЯ В.А. СУХОМЛИНСКОГО

Статья посвящена анализу научно-педагогических исследований о наследии В.А.Сухомлинского. В ней определяется вклад педагога в теорию и практику изучения украинской литературы в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: педагогическое наследие В.Сухомлинского, гуманизация учебно-воспитательного процесса, личностно ориентированное воспитание, педагогические идеи.

L.P.Parheta

HISTORIOGRAPHY INVESTIGATION OF V.SUHOMLYNSKY'S HERITAGE

The article deals with the analysis of scientific and pedagogical heritage of V.Sukhomlynsky. His contribution to the theory and practice of teaching Ukrainian literature in secondary school is defined.

Key words: pedagogical heritage of V.Sukhomlynsky, humanization of teaching and educational process, personality oriented upbringing, pedagogical ideas.

Одержано 20. 03. 2009 р.

Рекомендовано до друку 19. 05. 2009 р.